HUCURAT

﴿٤٩﴾ سُورَةُ الْحُجُرَاتِ

Hucürat Sûresi medenîdir. Yalnız «

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى» âyetinin Mekkî olması

hakkında İbnî Abbastan bir rivayet de vardır.

Âyetleri - On sekizdir.

Kelimeleri - Üç yüz kırk üçtür.

Harfleri - Bin dört yüz yetmiş altıdır.

Fasılası - م ۰ ن harfleridir.

Sûrei «Feth» in âhiri Peygamberin maıyyetindeki Eshabın ahlâk ve terbiyesiyle yetişecek Mü'minlerin istıkballerine müntehî olmuştu. Bu Sûre de Mü'minlerin salâhını artıracak olan tehziblerine teallûk etmekte ve Allah ve Resulüne karşı teşrifat ta'lîmiyle başlamaktadır. Evvelki Sûre mü'minlerle kâfirler arasında haricî işlere teallûk eden irşadatı da ihtiva ettiği halde bu Sûre yalnız Mü'minler arasında dahilî noktai nazardan ta'lîmat ve tanzîmatı nâtıktır. Onun için evvelkilerde küffar ile kıtâl mevzuı bahsolduğu halde bunda bügat ile kıtâl zikredilmiştir. Hasılı bu Sûre bize sevkıyle bilhassa şunu gösteriyor ki her hangi bir fetihten sonra en evvel dikkat edilmesi lâzım gelen cihet dahilî ıslahata dikkat etmek ve fetholunan yeni kavmlerin feyzı islâmdan müstefid olmaları için itaat ve terbiyelerine i'tina eylemek kazıyyeleridir. Onun için buyuruluyor ki:

Sh:»4445

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا

لَا تَرْفَعُوٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ
كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ
﴿٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰىؕ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ
﴿٤﴾ اِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَآءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ
لَايَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْؕ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ
جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوٓا اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا
عَلٰى مَافَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٧﴾ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِؕ لَوْ
يُطِيعُكُمْ فِى كَثِيرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ
الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
وَالْعِصْيَانَؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَۙ﴿﴾

Sh:»4446

﴿٨﴾ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةًؕ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩﴾ وَاِنْ

طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ
اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى حَتّٰى تَفِىٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ
اللّٰهِۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوٓاۜ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ
اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allahın ve Resulünün önüne geçmeyin ve Allahdan korkun, çünkü Allah işitir bilir 1 Ey o bütün iyman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden üstün kaldırmayın ve ona birbirinize bağırır gibi iri söylemeyin! Haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir 2 Her halde Resulüllahın yanında seslerini kısanlar, onlar, o kimselerdir ki Allah kalblerini takvâ için imtihan etmiştir, onlara hem bir mağfiret hem de büyük bir ecir vardır 3 Hucrelerin arkasından sana önleyenler, her halde ekserisi aklı irmiyenlerdir 4 Eğer onlar sen kendilerine çıkıncıya kadar sabretselerdi elbette haklarında hayırlı olurdu, bununla beraber Allah gafurdur rahîmdir 5 Ey o bütün iyman edenler! eğer size bir fâsık bir haberle gelirse onu tahkık edin ki cehaletle bir kavme sataşırsınız

da yaptığınıza peşiman olursunuz 6 Hem biliniz ki içinizde Allahın Resulü var, eğer o bir çok işlerde size itâat eder olsa haliniz yaman olurdu ve lâkin Allah size iymanı sevdirdi, ve küfrü, füsuku, ısyanı nazarınızda kerîh kıldı 7 İşte onlardır ki Allahın fadl-u ni'metiyle rüşde irmişlerdir ve Allah alîmdir, hakîmdir 8 Ve eğer Mü'minlerden iki taife çarpışırlarsa hemen aralarını bulun barıştırın, şayed biri diğerine karşı bagyediyorsa o vakıt bagî olana Allahın emrine rücu' edinciye kadar kıtâl edin, eğer rücu' ederse yine adaletle beyinlerini sulh edin ve hep insaflı olun, çünkü Allah adâlet yapanları sever 9 Mü'minler ancak kardeştirler: onun için iki kardeşinizin aralarını düzeltin ve Allahdan korkun ki rahmete şayan olasınız 10

1. ﴿يَـٰٓ اَيُّهَـا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey o bütün iyman edenler! - Hıtabın böyle nidâ ile başlaması muhatablara gelecek sözün ehemmiyyetini ve dikkat-ü ı'tina ile dinlenmesi lüzumunu ıhtardır. İyman vasfiyle tavsıf de neşat vermek ve iymanın o söylenecek sözü muhafazaya sâık ve ıhtilâle mâni'

olduğunu bütün o vasfı hâiz olanlara ı'lân eylemektir. Ya'ni ey iyman şerefiyle bahtiyar olan kimseler, haberiniz olsun bütün sizlere o iymanın dikkat ve ı'tina ile dinleyip tutmayı ıktiza ettiği ehemmiyyetli bir tebliğ yapılıyor şöyle ki: ﴿لَاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ﴾ Allah ve Resulünün önüne geçmeyin, geçirtmeyin - « لَاتُقَدِّمُوا » takdimden nehyi hâzırdır.

TAKDİM, esas ı'tibariyle müteaddidir. Bir şey'i diğerinin üzerine geçirmek demektir ki ekseriya ikinci mef'ulüne « على » ile teaddi eder. Burada ise hiç mef'uli bih yok. Onun için bunda iki vecih vardır: birisi; her hangi bir mef'ule teallûkundan kat'ı nazarla lâzım menzilesinde nefsi fi'li kasdetmektir ki Allahın ve Resulünün önünde takdîm denilen fi'li aslâ yapmayın, şunu veya bunu

Sh:»4448

takdim diye düşünmek şöyle dursun takdîm namı verilebilecek hiç bir fi'ıl yapmayın demektir. İkincisi de mefulün ta'mîm için hazfedilmiş olmasıdır ki hangi mef'ul takdîr edilse tercih bilâ müreccih olmak lâzım geleceğinden hazfolunur. Hiç bir şey'i, hiç bir emri, ne kendinizi, ne başkasını asla takdîm etmeyiniz demek olur. Evvelkisi nefsi fi'li nahyetmek ı'tibariyle makamın hakkına daha muvafık, ikincisi ise isti'mali daha çok

ve umumda daha sarih olmak ı'tibariyle daha zâhir görülmüştür. Bu kelâmda iki mecaz olduğu ıhtar olunur: birisi « بَيْنَ يَدَيِ » ta'birinde mecazı mürseldir. Zira bunun hakıkati iki el arası demektir. Fakat orfte bundan mücâveret alâkasiyle sağ ve sol semtten iki cihetin müvazati dolayısiyle mülahaza olunan ön ma'nasına kullanıldığı gibi burada Allah ve Resulünün önüne takdîm veya tekaddüm de istiarei temsîliyyedir. Ki Allah ve Resulünün emr-ü hukmünü gözetmeden hiç bir emri kestirip atmayın demek olup Kitab ve Sünnetin ahkâmını nazarı ı'tibara almaksızın acele veya istibdad ile bir işe ıkdam etmekten nehiydir. Bir de « قَدَّمَ » fi'li « تَقَدَّمَ » ma'nasına lâzım olur. Netekim askerin pişdarına mukaddime denilir ki mütekaddime, öne geçen demektir. Burada bu ma'nadan olarak Allahın ve Resulünün önüne geçmeyin diye de tefsir edilmiştir. Bunda mef'uli fih olan « بَيْنَ » mef'uli bih çeşnisini almak ı'tibariyle de müteaddi neş'esi verebiliyor. Ancak bunda yalnız kendiniz geçmeyin demek olur. Diğerini geçirmemek için de bir emir bilma'ruf ve nehiy anil'münker vazifesi teveccüh edebileceğini ifâde etmez. Meğer ki işaret ettiğimiz vechile geçmeyin ve geçirmeyin diye tasrih edilsin. Fakat bu da evvelki ta'diye ma'nâsından çıkabilecektir. Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki burada aslı ma'nâ Resulullahın önüne geçmeyin demektir. İsmullahın zikri mücerred ta'zîm ve Resulünün nezdı ilâhîde celâleti kadrini ve ziyade ıhtisasını bildirmek içindir. Netekim bundan sonraki âyetler yalnız Peygamber hakkındadır.

Sh:»4449

Buna göre ma'nâ şu olur: Allahın Resulünün önüne geçmeyin, çünkü onun Allaha ziyade ıhtisası vardır. O hep Allahın huzurundadır, onun önüne geçmek Allahın huzurunda cür'etkârlıkta bulunmaktır.

Bu âyetin sebebi nüzulünde bir kaç rivâyet vardır:

1- Buharînin Abdullah ibni Zübeyrden bir rivâyetine göre Benî temîmden Resulullaha bir hey'et gelmişti. Hazreti Ebî bekir radıyallahü anh Ka'ka' ibni ma'bedi onlara emîr yap dedi, Hazreti Ömer radıyallahü anh de akra' ibni hâbisi emîr yap dedi. Ebû bekir: sırf bana muhalefet etmek istedin dedi, Ömer de: hayır sana muhalefet etmek istemedim dedi, münakaşa ettiler, sesleri yükseldi, bundan dolayı «يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ» nâzil oldu. اهـ. Fakat yine buharînin ve sâirlerinin rivâyetlerine göre bu münakaşa bundan sonraki âyetin nüzulüne sebeb olmuştur.

2- Abd ibni Humeydin ve ibni Cerîrin ve ibni münzirin Hasenden rivâyetlerine göre ba'zı kimseler kurban

Bayramı günü Resulullahdan evvel kurban kesmişlerdi, aleyhissalatü vesselam onlara iâdesini emir buyurdu, bu âyet nâzil oldu. Keşşafın nakline göre Bayram namazından evvel kesmişlerdi bu âyet nâzil oldu, Resulullah da onlara diğer bir kurban keserek iâde etmelerini emir buyurdu.

3- İbni Cerîrin Katâdeden rivâyetine göre bir takım kimseler, şunun hakkında şöyle nâzil olsa idi şöyle şöyle olurdu diye söyleniyorlardı bu, nâzil oldu.

4- Âlusînin kaydettiğine göre Hasenden şu da merviydir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Medînede istikrar edince kendisine âfaktan vüfud (sifâret hey'etleri) geliyor, pek çok mes'eleler soruyorlar, çok söyliyorlardı, Resulullah başlamadan mes'eleye başlamaktan nehyolundular اهـ. Ebû Hayyan Bahirde derki: Resulullaha bir kavm

Sh:»4450

geldiği vakıt nasıl selâm vereceklerini öğretmek üzere Ebûbekir onlara bir adam gönderir, ve Resulullahın huzurunda sekînet ve vekar üzere bulunmalarını emrederdi. اهـ. Ba'zıları tekaddümü hususî misallerle

tefsir etmişlerse de âyetten zâhir olan gerek kavil ve gerek fııl hepsine umumî olmasıdır. Resulullahın meclisinde bir mes'ele cereyan ettiği vakıt ondan evvel cevaba kalkışmamaları dâhil olduğu gibi yolda giderken bir izin ve işâret veya hacet olmaksızın önünde yürümemeleri ve sofrada ondan evvel yemeğe başlamamaları dahi dâhil olur ki buna Usulde umumı mecaz, yâhud beyanda kinâye ta'bir olunur. Hakıkati irâdeye mâni' olmaz. Namazda hiç bir vechile İmamın önüne geçmenin câiz olmamasındaki ma'nâ da budur. Resulullahın huzurunda birisi İmam edilip namaz kılınacak olsa onun izni olmaksızın sahih olmaz. Bu suretle bu âyetten her şeyde şer'a ittiba' lüzumuna ihticac olunur. İşte bu âyet Resulullahın teşrifatına teallûk eden böyle bir aslı küllîdir ki bundan sonraki âyetin mantûku dahi bunun mazmununda dâhildir. Ba'zıları bununla kıyasın aleyhine de istidlâl etmek istemişlerse de kıyas, Allah ve Resulünün hukmüne tekaddüm değil, ittiba' için ma'nâ teharrîsidir. Evet hiç bir vechile Allah ve Resulünün önüne geçmek ma'nası bulunan hiç bir saygısızlık yapmayın ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkun - gerek yapacağınız ve gerek çekineceğiniz her hususta, her kavl-ü fıılde ve binâenaleyh bil'hassa bu babda ileri gitmekte Allahın gadabından korkup emrine korunun ﴿اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ çünkü Allah semîdir, alîmdir. - Binâenaleyh bütün söylediklerinizi işitir, yaptıklarınızı bilir, ona göre ceza verir.

2. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ - Nida yeni geçmişken iâdesi bunun da aynî ı'tina ile

dinlenmesi lüzumuna tenbihtir. Evvelkindes

Sh:»4451

nefsi kavil ve fiılde ileri gitmek nehyolunduğu gibi bunda da kavlin keyfiyyetinde, ya'ni söyleyişte aşırı gitmek nehyolunuyor şöyle ki: ﴿لَا تَرْفَعُوٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ﴾ seslerinizi Peygamberin sesi fevkında kaldırmayın - ya'ni seslerinizi Peygamberin sesinin vardığı hadden ileri geçirmeyin ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ﴾ ve ona söz söylerken biribirinize bağırdığınız gibi iri sesle söylemeyin - akran gibi de konuşmayın. Ya'ni evvelkisi ileri gitmeyi nehyediyor, bu cümle de müsavatı nehyediyor. Rivâyet olunur ki bu âyet nâzil olunca Hazreti Ebi Bekir radıyallahü anh: ya Resulallah vallahi ben bundan sonra Allaha kavuşuncıya kadar sana gizli veya gizli gibi konuşurum. Hazreti Ömer radıyallahü anh de Peygambere öyle yavaş konuşur olmuştu ki istifham buyurmayınca işittirmezdi.

﴿اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ zira amelleriniz habtolur, hiçe gider de haberiniz olmaz. - Çünkü Peygambere hurmetsizliğe ve ezaya bâıs olabilen şeyler küfre varabilir küfr ise a'mali habteder. « وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ » burada « وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ » kaydiyle şuurun nefyinden şu anlaşılır ki bu nehyolunan refı' ve cehirden

murad yalnız istihfaf ve saygısızlık kasdiyle olanlar değildir. Çünkü o mü'minlerden suduru melhuz olmıyan sarih küfürdür. Fakat sarih küfr olmamakla beraber dolayısile ona varan küfür mazınnesi olan haller de vardır. Ba'zı fıiller vardır ki küfür kasdiyle yapılmasalar bile küfür tehlükesini hâiz olurlar. Peygambere eza bu kabîldendir. Buharî ve Müslim Enes radıyallahü anhten rivâyet etmişlerdir ki bu âyet nâzil olunca Sâbit ibni Kays radıyallahü anh evinde oturmuş «ben ehli nardenim» diyerek kendini habseylemişti, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Sa'd ibni Muaza: ya âba Amir Sâbit ne halde rahatsız

mı?

Sh:»4452

diye suâl buyurdu, Sa'd o benim komşumdur, rahatsızlığını bilmiyorum dedi ve gitti sordu. Sâbit dedi ki: «bu âyet indirildi, halbuki bilirsiniz ben sizin en yüksek seslinizim, demek ki ben Ehli nardenim» dedi, Sa'd bunu Peygambere söyledi, Resulullah hayır o Ehli Cennettendir buyurdu. Diğer bir rivâyette de Resulullah haber gönderip getirtti, suâl buyurdu, ya Resulallah dedi; Allah tealâ sana bu âyeti indirdi, benim ise sesim kuvvetli korkarım ki amelim habt ola. Aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki: hayır sen hayr ile yaşıyacak ve hayr ile öleceksin. Taberânî ve Hâkimin rivâyetlerine göre Resulullah ona: razı olmazmısın hamîden

yaşıyasın, şehîden katlolunasın ve Cennete giresin? buyurdu, o da: razıyım ve artık sesimi Peygamberin sesinden üstün kaldırmam dedi.

Terhîbden sonra imtisale tergıb için buyuruluyor ki: 3. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ﴾ o kimseler ki Resulullahın yanında seslerini kısarlar - nehye muhalefetten sakınarak ve edebe riâyet ederek seslerini indirir, pesten alırlar ﴿اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰىؕ﴾ şübhesiz onlar o kimselerdir ki Allah tealâ onların kalblerini takvâ için imtihan etmiştir. - Sûrei «Fetih» de geçtiği üzere onlara kelimei takvayı iltizam buyurup türlü mihnetlerle tecribe sahasında tekvaya alıştırmış, takvalarını bittecribe meydana çıkarmıştır. ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ 4. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَآءِ الْحُجُرَاتِ﴾ Şübhesiz ki sana hucrelerin girisinden bağıranlar - arkasından veya önünden çağıranlar.

HUCRE, etrafı çevirilerek içine girilmekten men'olunan Arz kıt'asıdır. Hucürattan murad Resulullahın hanei saadetinin odalarıdır ki her biri zevcelerinden birine âid olmak üzere dokuz oda idi. Alûsî şöyle kayd eder: «İbni

Sh:»4453

Sa'dın atai hurasânîden tahricine göre hurma dallarından ahşab idi ve kapılarının üzerinde siyah kıldan çullar vardı». Buharî edebde ve İbni ebiddünya ve Beyhekî Davud ibni Kayisten şöyle tahric etmişlerdir ki: hucüratı gördüm «cerîdi nahıl» den olup haricinden kıl çullarla örtülmüş idi, hucrenin kapısından Beytin kapısına kadar Beytin arzını altı yâhud yedi zira' zannederim ve iç beyti on zira' tahmin ediyorum, irtifaı da yedi ile sekiz arası sanırım demiştir. Haseni Basrîden de tahric etmişlerdir ki Hazreti Osmanın hilâfetinde ezvacı Peygamberînin evlerine girerdim, tavanlarına elimle yetiştirdim, Abdülmelikin oğlu Velîd zamanında onun emriyle Resulullahın mescidine ilhak edildi ve bundan dolayı nâs ağladı ve o gün Said İbnilmuseyyeb şöyle dedi: vallahi arzu ederdim ki alâ haliha bıraksalar da Medîne ahalisinden bir takım kimseler neşveyab olsalar ve ehli âfak da gelip Resulullahın hayatında ne ile iktifa buyurduğunu görseler de zühd dersi alsalardı اهـ.

Ehli siyerin çoğu bu bağıranları Benî temîmden olmak üzere zikretmişlerdir: şöyle ki: Beni temimden yetmiş veya seksen kişi kadar bir vefd, bir hey'et gelmişti, içlerinde Zibrikan ibni bedr, Utarıd ibni Hacib ibni

Zurare ve Kays ibni Asım ve Kays ibni Haris ve Amr ibni Ehtem ve Akra' ibni Habis vardı. Ebû hayyanın Bahirde zikrine göre bunlar gelmişler, öğle sıcağında mescide girmişlerdi, Resulullah henüz uyuyordu, ya Muhammed bize çık diye bağırdılar, bunun üzerine uyandı ve çıktı, Akra' ibni Habis, ya Muhammed benim medhim zeyn, zemmim şeyndir dedi, Resulullah: veyl sana, öyle olan Allah tealâdır buyurdu, derken nâs mescide toplandı. Bunlar benî temîm hatıbimizle şâirimizle sana müşâare ve mufâhare edeceğiz dediler. Peygamber sallallahü aleyhi vesellem: «ben şiir ile ba'solunmadım, mufâhare ile de emrolunmadım velâkin haydın bakalım» buyurdu. Zibrikan

Sh:»4454

içlerinden bir gence haydi kavmının fezailinden intihab et söyle dedi, bir genç kalktı « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَعَلَنَا خَيْرَ خَلْقِهِ وَاٰتَانَا اَمْوَالًا الخ » bir hutbe iyrad etti. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Sâbit ibni Kays ibni Şemmase - ki hatıbi idi - kalk cevab ver buyurdu. Sâbit de « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَحْمَدُهُ وَاَسْتَعِينُهُ وَاُومِنُ بِهِ الخ » bir hutbe ile cevab verdi.

Zibrikan diğer bir gence kalk kavmının fadlını anlatacak bir kaç beyt söyle dedi:

نحن الكرام فلاحى يعادلنا فينا الرؤس و قينا يقسم الربع

و نطعم النفس عند القحط كلهم من السديف اذا لم يؤنس الفزع

اذا ابينا فلا يابى لنا احد انا كذلك عند الفخر نرتفع

dedi. Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Hassan ibni Sâbiti çağırdı, Hassan: söylediğini bana tekrar et dedi. Dinledi şöyle cevab verdi:

ان الذوائب من فهر و اخوتهم قد شرعوا سنة للناس تتبع

يوصى بها كل من كانت سريرته تقوى الاله فكل الخير يطلع

Daha ba'zı beyitlerden sonra Hassan şunları da söyledi:

نصرنا رسول اللّه والدين عنوة على رغم غاب
من معد و حاضر

بضرب كانواع المحاض مشاشه و طعن كافواه
اللقاح المصادر

وسل احدا يوم استقلت جموعهم بصرب لنا مثل
الليوث الخوادر

السنا نخوض الموت فى حومة الوغا اذا طاب ورد
الموت بين العساكر

فنضرب هاما بالذرا عين ننتمى الى حسب من
جذع غسان زاهر

فلولا حياء اللّه قلنا تكرما على الناس
بالحقين هل من منافر

فاحياؤنا من خير من وطئ الحصا و امواتنا من
خير اهل المقابر

Bunun üzerine Akra' ibni Hâbis kalkmış, vallahi ben bir iş için geldim ve bir şiir söyledim onu dinleteceğim demiş ve şunu söylemiş:

اتيناك كيما يعرف الناس فضلنا اذا خالفونا عند ذكر المكارم

و انا رؤس الناس فى كل غارة تكون بنجد او بارض التهاءم

و ان لنا المرباع فى كل معشر و ان ليس فى ارض الحجاز كدارم

Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Hassana: kalk cevab ver buyurdu. Hassan radıyallahü anh da dedi ki:

Sh:»4455

بنى دارم لاتفخروا ان فخركم يصير وبالا عند ذكر المكارم

هبلتم علينا تفخرون وانتم لنا خول من بين ظئر وخادم

Bu noktada aleyhissalâtü vesselâm: «

لَقَدْ كُنْتَ يَا اَخَادَارِمٍ غَنِيًّا اَنْ يُذْكَرَ مِنْكَ مَا ظَنَنْتَ اَنَّ النَّاسَ قَدْ لَتَّنُوهُ

» buyurdu ve Peygamberin bu kelâmı onlara Hassanın söylediklerinin hepsinden daha ziyade müessir geldi. Hassan şi'rini şöyle bitirdi:

فان كنتم جئتم لحقن دماءكم واموالكم ان تقسموا فى المقاسم

فلا تجعلوا للّه ندا واسلموا ولا تفخروا عند النبى بدارم

و الا ورب البيت قدمالت القنا على هامكم بالمرهفات الصوارم

Bunun üzerine Akra' ıbni Hâbis «vallahi bilmem bu ne iştir? Hatîbimiz söyledi, onların hatîbi daha güzel söyledi, şâirimiz söyledi, onların şâıri daha şâır, daha güzel söylüyor» dedi, sonra Resulüllahın huzuruna daha yakın vardı: « اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّكَ رَسُولُ اللّٰهِ » dedi, Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem de «o halde bundan evvel olan sana zarar vermez» buyurdu, sonra onlara atâ ve kisâ ile iltifat buyurdu اهـ. İbni hişâm Siyerinde kıssayı daha biraz farklı nakl etmiş olduğunu da Alûsî kayd eder. Bu âyetin Beni Anber hakkında nâzil olduğunu da söylemişlerdir. Lâkin Beni Anber hakkında nâzil olduğunu da söylemişlerdir. Lâkin Beni Anber Beni temîmden bir batn olmak hasebile evvelkine muhalif düşmez. Netekim Kamusta anber, temîmden bir hayyin babasıdır der.

﴿اَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُونَ﴾ Onların ekserîsi akılları irmezlerdir -henüz dîni öğrenmemiş, edeb-ü erkân bilmez kaba a'rabî güruhudur. 5.

﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ ve eğer sen onlara çıkıncıya kadar sabretselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu - çünkü

husni edeb ile Peygambere ta'zîm etmiş olurlardı o da senâ ve sevâba ve mes'ullerinin is'afına elverişli olurdu. Zira denildiğine göre Benî anber esîrlerine şefâat etmek üzere gelmişlerdi, yarısı ıtlak edildi, yarısına da fidye kabul olundu ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ maamafih Allah gafur rahîmdir - tevbe ve salâh ile akıllanmağa yüz tuttukları takdirde afveder, tazyık buyurmaz.

6. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوٓا﴾ Ey o bütün iyman edenler! bir fâsık size bir haber getirirse onu tebeyyün ettirin - birdenbire kapılmayın da beyan isteyin, tahkık edip anlayın dinleyin, fisktan kaçınmayın yalandanda kaçınmaz. Fâsıkın mukabili adildir.

Fahruddini Razî der ki: bu sûrede mü'minleri mekârimi ahlâka bir irşad vardır. O ise ya Allah ile veya Peygamber ile veya ebnai cinsi ile olur. Bunlar da iki sınıftır, çünkü ya mü'minler yolunda gider, tâat rütbesinde dâhil veya hâric olurlar. Haric olan fâsıktır. Mü'minler gidişinde dahil olanlar da ya yanlarında hâzır veya gaib bulunurlar. Bu suretle ahlak beş kısım olur: 1-) Allah cânibine teallûk eder. 2-) Peygamber cânibine teallûk eder. 3-) Fâsıklar cânibine teallûk eder. 4-) Mü'mini hâzıra, 5-) Mü'mini gaibe teallûk eder. İşte bunlardan her birine âid olmak üzere Allah tealâ bu Sûrede beş kerre « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا » buyurmuştur. Allah ve Resulüne âid olanı beyandan sonra üçüncü

olarak burada da fâsıkların sözlerine ı'timad edilmemesi lüzumunu beyan buyuruyor. Çünkü onlar araya fitne ilka etmek isterler ki o fitne « وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا الخ » beyan buyurulacaktır. اهـ. Bununla beraber fâsıkın kavlini de büsbütün hiçe saymayıp tahkık ve tebeyyünü emrolunmuştur. Demek ki fâsık olmayıp da adl olacak olsa yerine göre haberi vahid mesmu' olabilecektir. Bu âyetin nüzulüne sebeb olmak üzere şöyle

Sh:»4457

rivâyet ediyorlar; Resulullah Velîd ibni ukbeyi Benî mustalika vâlî ve zekât me'muru olarak göndermişti, onunla onlar arasında bir kin varmış, yaklaştığı zaman karşısına gelen suvarileri kendisine kıtâl yapacaklar zannetmiş, korkmuş dönmüş, Resulullaha varıp onlar irtidad ettiler, zekâtı men'eylediler demişti. Resulullah da gadaba gelmiş ve onlara gazâ etmeyi kurmuştu, bu âyet bunun üzerine nâzil oldu. Bir rivâyette de Hâlid ibni Velîdi göndermiş, o terassud etmiş, Ezan okuduklarını ve tebeccüd dahi kıldıklarını görmüş ve zekâtlarını da ona teslim etmişler o suretle avdet eylemiştir. «Fâsık» ile «nebe'» in tenkiri şüyu' içindir. Her hangi bir fâsık, her hangi bir nebe' demektir. Zira Razînin ıhtarı vechile ma'rızı şartta cânibi sübutta âmm, cânibi nefîde hass olur. Netekim haberlerde cânibi nefîde âmm, cânibi subutte hastır اهـ. « اِذْ جَآءَكُمْ » denilmeyip de harfi şekkolan « ان » ile ifâde edilmesi mü'minlerin fâsıklara

aldanmıyacak vechile müteyakkız olmaları lüzumunu ıhtar ve öyle uyanık olan mü'minlere her hangi bir fâsıkın cür'eti nâdir olacağını iş'ar nüktesini hâizdir. ﴿اَنْ تُصيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ﴾ çünkü bir cehalet ile hallerini bilmiyerek - bir kavmı musab kılarsınız, vurursunuz, bir musıybete, bir zarara giriftâr edersiniz ﴿فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَافَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ de sonra yaptığınıza nâdim olursunuz - çünkü haber yanlış olunca sonra berâetleri tehakkuk eder de telâfîsi kabil olmıyan bir gam çekilir. İyman vicdanı öyle bir haksızlığa karşı mütemadiyen sızlar. Zemahşerî der ki nedem, ya'ni peşimanlık bir nevi' gamdır ki vakı' olan şey'in olmamasını temenni ederek gam yemektir. Böyle bir gam ise devamlı ve mülâzemetli olur, zira vak'a hatıra geldikçe nedâmet yapışır. اهـ. 7.

﴿وَاعْلَمُوٓا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ﴾ ve biliniz ki içinizde Allahın Resulü var - binâenaleyh Allahdan

korkun da yalan ve bâtıl söylemekten sakının, çünkü Allah ona doğrusunu bildirir ve bir haber işittiğiniz vakıt da tebeyyün için ona sorun size beyan eder, kendi re'yinizle onu kandırmaya çalışmayın.

﴿لَوْ يُطِيعُكُمْ فِى كَثِيرٍ مِنَ الْاَمْرِ﴾ emirden bir çoğunda size itâat eder olsa idi ﴿لَعَنِتُّمْ﴾ anete düşerdiniz - sarpa sarardınız: haliniz yaman olurdu - çok zahmetler, felâketler çeker,

helâke doğru giderdiniz. Çünkü öyle metbuun tâbi' vaz'ıyyetine düşmesi bir ıhtilâl ve işlerin tersine gitmesi demek olan bir inhilâldir.

ANET, meşakkat ve helâk, sıkıntı ve günâh ma'nâlarına geldiği gibi esasında kırılan bir kemiğin sarıldıktan sonra tekrar kırılması demektir. Buradan anlaşılıyor ki bir takımları o haber üzerine o kavmı vurmak fikrinde bulunmuşlardı. Emirden bir çoğunda deniliyor. Demek ki ba'zı umurda itâat mahzurlu değildir. Belki gönüllerini celbile hüsni siyaset olur. Bir de « لَوْ » mazıye dâhil olmak lâzım gelirken « لَوْ كَانَ يُطِيعُكُمْ » takdirindedir. Bunda iki يُطِيعُكُمْ » diye müzarı' sıgası getirilmiştir ki « ma'nâ vardır: birisi, itâat eder olsa idi demek olur ki istimrarın imtinamı ifade ederek itâatin aslı değil, istimrarı mahzurlu olduğunu anlatır. Buna göre müstemirren olmayıp da ba'zan umurı kesirede itaat dahi anete bâdî değilmiş gibi anlaşılır. Bundan dolayı diğer ba'zı müfessirîn maksad tâatin istimrarının imtinaı değil, imtinaının istimrarı demek olduğunu söylemişlerdir ki buna göre ma'nâ «bir çok umurda itâat edecek olsa idi» demek olur. Ya'ni umurı kesîrede itâat hiç vakı' olmamak lâzım gelir. Ebüssüud bu iki vechi münakaşa etmiştir, arzu eden bakabilir. Sonra Zemahşerî işbu « لَوْ يُطِيعُكُمْ » cümlesinin rabtı hakkında şöyle bir iyzah yapmıştır. Bu cümle müste'nef bir kelâm olmaz,

çünkü nazımda bir âhenksizliğe sebeb olur ve lâkin « فِيكُمْ » de ki müstetir merfu' zamirden veya bâriz mecrur zamirden hal olarak mâkabline muttasıldır, ma'nâ şöyle demek olur: içinizde Resulullah öyle bir halette bulunuyor, yâhud öyle bir halde bulunuyorsunuz ki onu değiştirmeniz üzerinize vâcibdir: o hal şudur: siz istiyorsunuz: ki o size tâbi' imiş gibi hâdisatta sizin re'yinize göre amel etsin halbuki öyle yapsa haliniz yaman olur helâke giderdiniz.

﴿وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ﴾ ve lâkin Allah size iymanı sevdirdi - sevgili kıldı, binâenaleyh iyman ettiniz, bu gösteriyor ki iyman etmek için yalnız ma'rifet kâfî değil, bir irâde fi'li olabilmek için sevmek de lâzımdır. Bu haysiyyetle dînin başı mahabbettir. Netekim bir hadîsi şerifte « اَلْمَرْءُ عَلٰى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ اَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ » kişi halîlinin, ya'ni sir dostunun dîni üzeredir, onun için her biriniz iyi bakın kime dostluk ediyor: kiminle sevişiyor.»

Buyurulması bu ma'nâdandır. Yine bundan dolayıdır ki: « قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ » buyurulmuştur.

Ancak ulemâ, mahabbeti tabiî ve aklî olmak üzere ikiye taksim etmişlerdir. Mahabbeti tabiıyye, tab'a

mülâyemettir. Mahabbeti akliyye gayede bir hayr-u menfeat idrâkinden neş'et eder ki sıhhat için ilâcı sevmek kabîlinden gayeye nazaran tabiî, meb'dee nazaran aklî ve mecazî bir mahabbet demek olur. Binâenaleyh mebadîsi mükteseb olmak ı'tibariyle o da mükteseb addolunur. Ve bu cihetle bu şuurlu mahabbet iyman ve terbiyenin iktisabı haysiyyetinde ehemmiyyeti hâiz bulunur. Netekim Hazreti Ömer «ya Resulullaha: sen bana iki yanım arasındaki nefsimden başka her şeyden sevgilisin» demişti, Resulullah «ben sana nefsinden de daha sevgili olmadıkça iymanın tamam olmaz» buyurdu, bunun üzerine Hazreti

Ömer hemen «vallahi sen bana iki yanım arasındaki nefsimden daha sevgilisin» dedi, Resulullah da «şimdi ya Ömer! İymanın tamam oldu» buyurdu. İşte Hazreti Ömerin böyle bir lahza içinde mahabbetini artırarak kasem ile ıkrar verebilmesi bu kabîldendir. Maamafih her iki takdirde de nefsi mahabbet bir akıl işi değil, doğrudan doğru Allah tealânın verdiği bir histir, Allahın sevdirmediği şeyler düşünmekle sevilemez, ancak Allahın sevdirdiği şeyler bilinmek, düşünülmek sâyesinde aklile, tecribe ile sevgi şuuruna irilebilir. İşte böyle iymanın esası bir sevgi ile alâkadar olduğu, sevgi de Allahın bir vergisi bulunduğu için burada

buyuruluyor ki: Allah size iymanı sevdirdi, ya'ni o sayede Resulullaha iyman ettiniz ﴿وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ﴾ ve onu, o iymanı kalbinizde tezyin buyurdu - mucebince amel edip Peygambere itâat ettiniz « ﴿وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ﴾ ve küfrü, füsuku, ısyanı size kerih, iğrenç kıldı -onun için onlardan sakındınız -

KÜFÜR, iymanın mukabili ınkâr ile Allahın ni'metlerini örtmek.

FÜSUK, esasen huruc, ya'ni çıkmak demek olup ba'zan dînden çıkmak ma'nâsına kullanılırsa da o, küfürde dâhil olduğu için burada ondan beri bir ma'nâ murad olunmak lâzım gelir. Bu sebeble ekseriya sıdk-u tââttan huruc, ya'ni kavli ve fıli iymanın muktezasına uymamak ma'nâsında kullanılır. Burada küfür, iymana; füsuk ve ısyan da iymanının tezyinine mukabil demek olduğundan füsuk yalancılık ile kavlen sıdk-u tâattan huruc, ısyan da emri terk ile fılen tâatten huruc ma'nâsında olmak müreccah görülmüştür. Füsuku kebaire, ısyanı sagâire sarfetmek istiyenler de olmuştur. Şu halde « اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌ » da fâsık, sözü iyman istikametinde olmıyan bir yalancı. Yâhud büyük

günah işliyen bir günahkâr demek olur. ﴿اُولٰٓئِكَ﴾ işte onlar - öyle iymanı sevip Peygambere iyman eden ve kalblerinde iyman ziynetlenip mucebince amel ederek sıdk ile itaat eyliyen ve küfrü, füsuku, ısyanı menfur görüp iymanın istikametince sadakat ve itaatten ayrılmıyan kimseler ﴿هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾ dir ki ancak rüşd sahibidirler. - Hak yolunda sarsılmadan dosdoğru giden zâtlerdir.

RÜŞD, hak yolunda salâbet-ü metanet ve kemali isabetle dosdoğru gitmektir. 8. ﴿فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً﴾ Allahın fadl-u ni'metinden - ya'ni o rüşd, yâhud hep bu zikrolunan tahbîb ve tekrih ve rüşd Allahın fadl-u ni'metinden olarak cereyan etmektedir. İşbu « اُولٰٓئِكَ هُمُ » ismi işaretinde hıtab Peygambere, işaret ve zamir « حَبَّبَ اِلَيْكُمُ » deki muhatablaradır. Zâhire nazaran « لَوْ يُطِيعُكُمْ » deki muhatablar da bunlarda dâhıl görünüyor. Ya'ni Peygamberin beyan ve ıhtarı üzerine re'ylerinde ısrar etmeyip hepsi iyman ve itaatla rüşd-ü kiyaset gösterdiler, füsuk-u ısyandan sakındılar. Lâkin Zemahşerî bunları Peygambere karşı re'y dermiyan etmekten sakınan ve takvâda ciddiyyetleri ile öyle bir cür'et ve cesaretten korunan ve yukarıda « اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى » diye tavsıf olunan kısm olmak

üzere iyzah etmiş de şöyle demiştir: « لَوْ يُطِيعُكُمْ الخ » delâlet eder ki mü'minlerin ba'zısı

Velidin sözünü tasdık ile Beni Mustalıkı vurmak fikrini Resulullaha iyi göstermek istediler, bu ise hata ve

onların kusurlarından idi. Diğer ba'zıları ise sakınıyorlardı ve takvâda ciddiyyetleri öyle bir cesarete mâni'

oluyordu ki onlar « وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ » ile istisna kılınanlardır. Bu, «

اِلٰى بَعْضِكُمْ » demektir ve lâkin sıfatlarının o birlerinden farklı olması « بعض » kelimesinin

zikrinden mugnî kılmıştır. Bunlar Kur'anın öyle iycazlarından ve lâtîf lemehatındandır ki onları ancak havass

sezebilir. Müfessirînin ba'zısından bunlar «

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى ۖ » buyurulanlardır diye

menkuldür

Sh:»4462

« اُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ۙ » de bu müstesnalardır. ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ dır. -

Her şeyi bilir: Fadl-ü ni'meti de hikmetiyle verir.

Fâsikın sözüne kapılmanın ve Peygamberi dinlememenin neticelerinden biri olan anet ve takdime bir

işaret olmak üzere buyuruluyor ki: 9. ﴿وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾

ve eğer mü'minlerden iki tâife vuruşurlarsa - rivâyetlerin hulâsasına göre: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Sa'd ibni Ubâdenin marazında ziyaretine müteveccihen giderken, Abdullah ibni Übeyy ibni Selûle de uğraması reca edilmiş ve bir merkebe binerek uğramıştı. Abdullah ibni Übeyy «merkebin kokusu bizi rahatsız etti» demiş, mecliste hâzır bulunan Ensardan Abdullah ibni Revâha Hazretleri de «vallahi Resulullahın merkebinin kokusu senden daha hoştur» demiş, bunun üzerine Abdullah ibni Übeyyin kavmından tarafdarları kızmış, Abdullah ibni Revâha Hazretlerinin arkadaşları da kızmışlar, İbni Revâha Hazretî, İbni Übeyy Evsi olduklarından iki kabileden bir takım kimseler, silâhsız olarak elleriyle papuçlarıyle, sopalarla döğüşmeğe başlamışlar, bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş, Resulullah kıraet buyurmuş, bu suretle barışmışlar. Fakat ibni Cerîrin ve İbni ebî hatimin Süddîden rivâyetlerine göre: Ensardan Imran namında bir zatın «Ümmü Zeyd» namında bir zevcesi vardı, kadın hısımlarını ziyaret etmek istemiş, zevci göndermemiş ve onlardan kimse gelmemek için de hanesinin ılliyyesinde (üst katında, çardağında) habseylemişti, kadın ailesine haber göndermiş, onun üzerine kavmı gelmiş oradan indirip götürmek istemişler, kocası da çıkmış kendi kavmından istiâne etmiş, binaenaleyh amcasının oğulları gelip kadın ile ailesinin aralarına girmeğe çalışmışlar, onlar da müdafea etmekle döğüşmüşler, bu âyet nâzil olmuş, Resulullah adam göndermiş barıştırmış, tarafeyn Allahın emrine rücu' etmişler. اهـ. Evvelkisi

birinci âyetin

Sh:»4463

mazmununa daha yakındır. Calibi dikkattir ki âyette evvela « وَاِنْ طَآئِفَتَانِ » diye tesniye ile başlanıldığı halde fiilde « اِقْتَتَلَا » denilmeyip cemi' sıygasiyle « اِقْتَتَلُوا » buyurulmuştur ki bu fark tercemede gösterilemiyor. Bunun nüktesi azdan başlıyan bir kıtalin bastırılmadığı takdirde tevessü' edeceğini ıhtardır. Onun için ﴿فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾ derhal ikisi arasını ıslâh edin - düzeltin, nasıhat ile ve şayed arada bir şübhe varsa onu izâle ile, olmadığı takdirde Allahın hukmüne da'vet ile sulh edin barıştırın ﴿فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى﴾ bunun üzerine şayed birisi diğerine karşı bağyederse -

BAĞY, bigayri hakk yükselmek istiyerek teaddî etmektir. Ya'ni sulh teşebbüsü yapıldığı ve şübhe varsa izâle edildiği halde birisi sulha yanaşmayıp behemehal haksızlıkla üste çıkmak sevdasını beslerse ﴿فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى﴾ o vakıt o bağyeden tâifeye kıtâl edin ﴿حَتّٰى تَفِىٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ﴾ tâ ki o, Allahın emrine rücu' edene kadar - Allahın emri « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ »

hukmüdür. Râzî der ki: « تَفِيۤءَ » işaret eder ki bu kıtâl bâğîye had gibi terki halinde de ikame olunacak bir ceza değildir. Rücu' edinciye kadardır, def'i sail kabilindendir. Onun için fiei bağıye emre rücu' edince kıtâl haram olur. Buyuruluyor ki ﴿فَاِنْ فَآءَتْ﴾ eğer rücu' ederse ﴿فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ﴾ o vakıt da adâlet ile aralarını sulhedin - barıştırın, ya'ni mücerred mütâreke ile bırakmayın da Allahın şer'i mucebince haklarını gözeterek hukmedip aralarını bulun. Evvelkinde mutlak olarak « فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا » buyurulduğu halde burada « بِالْعَدْلِ » kaydi ile takyid edilmiştir. Çünkü mukateleden sonra olduğu için bunda hayf tehlikesi maznundur.

Sh:»4464

Onun için bir de mecmuuna nazaran şu vechile te'kîd olunmuştur. ﴿وَاَقْسِطُوۤا﴾ hem - her hususta - adl-ü hakka niyyet yapın - her hak sahibine haktan nasıbini verin, bağıyden zulümden sakının ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ çünkü Allah adâlet yapanları sever - ebû Hayyanın Bahirde beyanına göre bu âyetteki « ﴿فَاَصْلِحُوا﴾ ۰ ﴿فَقَاتِلُوا﴾ الخ » hıtabları « مَنْ لَهُ الْاَمْرُ » olan velâyet sahiblerinedir. Bu ma'nâ ibni Abbastan da rivâyet edilmiştir. Ya'ni

aynen vücub, hukûmet adamlarına müteveccihtir. Zira bir kıtâle müdahale ile ıslâh yapabilmek istitâati sırf ferdî bir istitâat olarak mülâhaza edilemez, lakin her hangi bir suretle ıslâh ve kıtâl şanından olanlar hakkında farzı kifaye olmak üzere ümmetin mecmuuna hıtab olması « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا » nidasının zâhirine daha muvafıktır. Onun için bağıy tehakkuk edince ona karşı ülül'emre yardım cihadda olduğu gibi umuma teveccüh eden bir vecîbe olur. Netekim Hâkim ve beyhekînin rivâyetlerine göre Abdullah ibni Ömer radıyallahü anhüma Hazretleri ben şu fiei bâğıyeye kıtâl etmediğimden dolayı işbu « وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا » âyetinden nefsimde bulduğumu hiç bir şeyden bulmadım» demiştir. Bügat hakkında kütübi Fıkhiyyede bahsi mahsus vardır. « اَقْسِطُوا » emri gibi şu da bütün mü'minlere umum ifâde eder: 10. ﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ﴾ bütün mü'minler sırf kardeştirler. - Zira hepsi ebedi hayata sebeb olan iyman esasında birleşir din kardeşidirler. ﴿فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ﴾ Onun için iki kardeşiniz arasını düzeltin - gerek iki ferd, gerek iki mü'min cemâat bozuştuklarında hemen aralarını bulup barıştırın, dînde kardeşliğin iycabı budur. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allaha korunun - ya'ni bu ıslâh ve uhuvvet takva cümlesindendir. Bozuşmaktan korunun, mü'minlerin kendi aralarında sulh-u salah

bulunmazsa, uhuvvetleri kuvvetli olmazsa küffara karşı mücahede edemezler, Allahın azabından iyi korunamazlar. Onun için Allahdan korkun bozuşmayın, bozuşursanız barışmaktan, barıştırmaktan kaçınmayın, her işinizde takvâ yolunu tutun. ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ ki rahmete irdirilesiniz.

﴿١١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ
يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِنْ نِسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا
مِنْهُنَّ ۚ وَلَا تَلْمِزُوٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ ۭ بِئْسَ الِاسْمُ
الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيمَانِ ۚ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ
﴿١٢﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ ۫ اِنَّ
بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ۭ اَيُحِبُّ
اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ۭ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ
اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٣﴾ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ
وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَّقَبَاۗىِٕلَ لِتَعَارَفُوْٓا ۭ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ
اَتْقٰىكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾

Sh:»4466

﴿١٤﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاؕ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا
اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيمَانُ فِى قُلُوبِكُمْؕ وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔاؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿١٥﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ لَمْ
يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الصَّادِقُونَ ﴿١٦﴾ قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾
يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُواؕ قُلْ لَاتَمُنُّوا عَلَىَّ اِسْلَامَكُمْۚ بَلِ اللّٰهُ
يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِؕ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! alay etmesin Bir kavm bir kavm ile belki kendilerinden daha hayırlı olurlar, ne

de bir takım kadınlar diğer kadınlarla, belki onlardan daha hayırlı olurlar, hem kendilerinizi ayıblamayın ve kötü lâkablarla atışmayın, iymandan sonra fâsıklık ne kötü isimdir, her kim de tevbe etmezse artık onlar kendilerine zulmedenlerdir 11 Ey o bütün iyman edenler! Zannın bir çoğundan çekinin çünkü zannın

Sh:»4467

ba'zısı vebaldir, tecessüs de etmeyin, ba'zınız ba'zınızı gıybet de etmesin, hiç arzu eder mi ki biriniz kardeşinin ölü halinde etini yesin? Demek tiksindiniz! O halde Allaha korunun, çünkü Allah tevvabdır, rahîmdir 12 Ey o bütün insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık, hem de sizi şaab şaab, kabîle kabîle yaptık ki tanışasınız, haberiniz olsun ki Allah yanında ekreminiz en takvalınızdır, her halde Allah alîmdir, habîrdir 13 A'râbîler iyman ettik dediler, de ki: siz henüz iyman etmediniz ve lâkin henüz iyman kalblerinizin içine girmemiş olduğu halde islâma girdik deyin ve eğer Allaha ve Resulüne itâat ederseniz size amellerinizden hiç bir şey eksiklemez, çünkü Allah gafur, rahîmdir 14 Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allaha ve Resulüne iyman ettikten sonra şübheye düşmeyip Allah yolunda mallariyle, canlariyle mücahede etmektedirler işte onlardır ki sâdıklardır 15 De ki siz Allaha dindarlığınızı mı öğretiyorsunuz, halbuki Allah

Göklerdekini ve Yerdekini bilir ve Allah her şey'e alîmdir 16 İslâma girdiklerini senin başına kakıyorlar, de ki islâmınızı benim başıma kakmayın, belki sizi iymana hidâyet buyurduğundan dolayı Allah sizin başınıza kakar, eğer sadıksanız 17 Göklerin Yerin gaybını Allah bilir ve Allah görür her ne yaparsanız 18

﴿يَـٰٓ اَيُّهَـا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ﴾ 11 - Mü'minler

arasında ıslâh ve ittika emrolunduktan sonra o uhuvvet ve salâhı haleldar edebilecek cahilliklerden sakındırmak ve mü'minler arasında salâh ve ittika hıssini en yüksek bir samîmiyyet ile tatbık ettirerek mütekabil hürmet telkîn eylemek ve bu suretle islâmın daha bir çok kavimlere yayılıp inkişaf edeceğine işarte ile o geniş uhuvveti tersîn edecek tehzibe yükseltmek üzere bu iki âyet ümmete ta'lîmi edeb ile huzur ve gıyabda ahlâkî bir irşaddır. Nüzulü hakkında bir kaç sebeb zikr olunmuştur. Dahhakten rivâyet olunduğuna göre: Beni temîmden bir kavim, Bilâli Habeşî, Hababb, Ammar, Suheyb, Ebuzerr, Sâlim mevlâ

huzeyfe gibi zevat ile istihza etmişlerdi. Hazreti Aişe radıyallahü anhadan: Zeyneb binti

Huzeymetelhilâliyyeyi kısalığından dolayı eğlenmişti, kezalik Hazreti Aişe ile Hazreti Hafsa, Ümmü seleme Hazretlerini kısa diye konuşmuşlardı, İbni Abbastan: Hazreti Safiyye bint huyey Resulullaha gelmiş, kadınlar bana ey Yehûdî kızı Yehûdî diye söz atıyorlar demiş, Resulullah da: babam Harun, amcam Musa, zevcim de Muhammed neye demedin? buyurmuştu. Şu da rivâyet olunmuştur ki: Sâbit ibni Kays, kulağında biraz ağırlık vardı, Resulullahın meclisine geldiği vakıt işitsin diye yer açarlardı, bir gün gelmiş açılın diye diye Resulullahın yanına kadar varmıştı, bir zata çekil dedi, o, aldırmadı, bu kim? dedi, o zat da ben Filânım dedi, o hayır sen Filân kadının oğlusun diye Cahiliyyede ta'yib olunduğu bir valide söyledi, adamcağız mahcub oldu, bu âyet nâzil olunca Sâbit bundan sonra kimseye karşı haseb ile de iftihar etmem dedi, bir de Ebu cehlin oğlu Ikrime müsliman olmuştu, ba'zı kimseler ona «bu, bu ümmetin Firavninin oğlu» demişlerdi gücüne gelmiş, Resulullaha şikâyet eylemişti, işte bu âyet bu sebeble nâzil oldu. Kurtubî demiştir ki: suhriyyet istihkar ve istihânet ve gülünecek vechile ayıb ve noksana tenbihtir. Ba'zı fi'lini veya kavlini hikâye ve işaret veya iyma ile yâhud lakırdısına veya işine veya her hangi bir kusuruna veya suratına gülmek ile de olur اهـ. Diğer bir ta'rife göre bir şahsı huzurunda gülünecek vechile kavlen veya fi'len tahkır etmektir. Kamusun ta'birince eğlenmektir. Râzî burada murad olan ma'naya göre bunu şöyle ta'rif etmiştir. Mü'min kardeşine ta'zîm ve iclâl gözü ile bakmayıp, derecesinden iskat ederek iltifat eylememektir ki ıhvânınızı hakîr görmeyin küçültmeyin demektir. Kavim ta'biri aslında kaimin cem'i veya

tesmiye bilmasdar kabîlinden olarak iş gören ve kendilerini müdafeaya kıyam edebilecek, ya'ni, dirişebilir erkek cemâatine denir, kavmı

Sh:»4469

Nuh ve kavmi Fir'avn ta'birlerinde olduğu gibi kadınlara şümulü, dolayısıyle ve bitteba'dır. Burada erkek ve kadına ayrı ayrı ıhtar olunmak üzere kavim ve nisa diye tasrih olunmuştur. Kavim ve nisânın tenkiri nehîde şüyu' ve ta'mîm ifâde etmek içindir. Müfredin istigrakı daha şümullü olduğu halde kavmün velânisün diye cem'i münekker getirilmesinde de nükteler vardır. Bu evvelâ islâmın sâde ferdlere değil, bir çok kavimlere şüyu' ve intişar edeceğini bir ıhtardır. Saniyen suhriyyet işinin muhâtarası büyük olup ona tek başına bir erkek veya kadının ıkdam etmiyeceğine işarettir. Salisen, alay eden veya masharalık yapan kişinin yanında ekseriya gülüp eğlenecek ve o suretle ona arkadaş olacak kimselerin eksik olmıyacağını ve bu yüzden vâhidin cemâate münkalib olarak işin büyüyebileceğini de ış'ar eyler. Hasılı hiç bir mü'min kavim hiç bir mü'min kavm ile eğlenmesin, alay etmesin ﴿عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ﴾ Belki onlar kendilerinden daha hayırlı olurlar. -Bu cümle, nehyin ılletidir. Bundan dolayı « فَعَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا » gibi bir edat ile vaslolunmak zâhir görünürken bir suâl ve cevab tarzında

takrir olunmak için istînaf halinde iyrad olunmuştur. Ya'ni bu nehyin sebebi sorulmak istenilirse her mü'min şöyle i'tikad etmelidir: olabilir ki eğlenilen, Allah yanında o eğlenenden daha hayırlı olsun, çünkü insanlar yalnız zâhiri ahvâle muttali' olabilirler, iç yüzünde gizli cihetleri bilmezler, Allah yanında tartı tutacak olan ise vcidanların ıhlâsı, kalblerin takvâsıdır. İnsanın ılmi ise onun Allah yanındaki tartısını tartmağa, iki kalbin uhrevî temâyülâtını ölçmeğe kâfî değildir. Onun için kimse zâhiri hale bakıp da gözünün kestiğini horlamağa eğlenmeğe cür'et etmesin, eğer Allah ındinde muvakkar, muhterem olan bir şahsî tahkır etmiş bulunursa nefsine ne büyük zulmetmiş olur. Kezâlik

﴿وَلَا نِسَآءٌ مِنْ نِسَآءٍ عَسٰٓى الخ۰۰۰﴾

Sh:»4470

﴿وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ﴾ Ve kendilerinize lemzetmeyin - ayıb sürmeyin.

LEMZ, dil ile ta'netmek, ayıblamak, zemm-ü kadhetmek. Burada iki ma'nâ vardır ki ikisi de sahihtir: birisi mü'minler hepsi bir nefis gibi olduklarından bir mü'mini ayıblıyan kendi nefsini ayıblamış gibi olur. Birisi de ayıblanacak şey yapan kendi nefsini ayıblamış olur. Evvelkine göre ma'nâ: mü'minleri ayıblamayın,

zemm-ü kadhetmeyin ki kendi nefsinizi ayıblamış olursunuz. İkinciye göre ma'nâ: bir mü'mini eğlenmek gibi ayıblanacak, kendinize leke olacak şeyler yapmayın ki kendinizi ayıblamış, lekelemiş olmıyasınız demektir. Birinci mâ'nâ uhuvvet noktai nazarından daha samîmî, ikinci ma'nâ ızzeti nefis haysiyyetinden daha nezihtir.

﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ﴾ Lâkablarla da atışmayın - ya'ni birbirinize zemmi andıran kötü lâkab takarak da çağırışmayın.

LÂKAB medhi veya zemmi iş'ar eden isim veya vasıftır. Zemmi iş'ar eden lâkablar çirkin lâkablardır.

NEBZ, orfte kötü lâkab takmak ma'nâsına olduğu için burada nehyolunan elkab kötü lâkablardır. Yoksa muhatabın haliyle mütenasib olarak medh-ü ihtırâmı ifade eden güzel lâkablarla yadetmek menhî değildir. Keşşafta der ki: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemden mervîdir «

مَنْ حَقِّ الْمُؤْمِنِ عَلٰى اَخِيهِ اَنْ يُسَمِّيَهُ بِاَحَبِّ اَسْمَائِهِ = mü'minin mümin kardeşi üzerindeki hakkından birisi de onu en sevdiği ismiyle çağırmasıdır» onun için künye koymak sünnetten ve âdabı haseneden olmuştur. Hazreti Ömer radıyallahü anh Künyeleri işâa edin, çünkü

münebbihtir demiştir. Filhakika Hazreti Ebî Bekir, Atîk ve Sıddîk, Hazreti Ömer Fâruk, Hazreti Hamze Esedullah, Hâlid ibni Velîd Seyfullah lâkablarıyle telkıb olunmuşlardır. Ve meşahîrin

Sh:»4471

çoğu hep lakâblarıyla yad olunmuşlardır. Hem böyle güzel lâkablar gerek Arabın ve gerek sâir ümmetlerin hemen hemen hepsinde cereyan edegelmiştir اهـ. Fakat mü'mini gücendirmesi ve ayıblaması melhuz olan lâkablarla çağırmak, çağırışmak mü'minler arasında yapılmamalıdır.

﴿بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ﴾ İymandan sonra fâsıklık ne fenâ isim! -Ya'ni iymandan sonra bu menhiyyatı, o suhrıyyeti veya lemzi veya nebzi yapanlar fısk yapmış ve mucebince kendilerine fâsıklığı revâ görmüş olurlar. Halbuki iymandan sonra fâsıklık veya fısk ile anılmak ne fenâ bir yad, ne çirkin bir addır. Binâenaleyh bir mü'min bunu ne kendine ne de ıhvanına revâ görmemelidir. ﴿وَمَنْ لَمْ يَتُبْ﴾ Ve her kim - şu nehyolunan şeyleri yapar da - tevbe etmezse ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ işte onlar zalimlerdir. - Tâat yerine ısyanı koyarak, zulm etmiş, hem iymandan sonra fısk adını takınarak ve kendini azâba ma'ruz kılıp nefsine yazık eylemiş kimselerdir. Nîsâburî Garaibülkur'anda der ki: zira nehyolunan şeyde ısrar küfürdür, menhîyi me'mur gibi

saymadır.

12. ﴿يَـٰٓ اَيُّهَـا الَّذينَ اٰمَنُوا﴾ Ey o bütün iyman edenler!

﴿اجْتَنِبُوا كَثيرًا مِنَ الظَّنِّ﴾ Zannın bir çoğundan ictinab edin -uzak bulunun,

beslemekten, yâhud onunla amel etmekten sakının ﴿اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ﴾ çünkü zannın

ba'zısı ağır günahtır. -

İSM, sonunda üzerine ukubet terettüb eden günahtır. Çünkü zann, ıhtimal üzere bir huküm olduğundan

bir kısmı hakka hiç isâbet etmez, etmeyince de gayrın hakkı teallûk eden hususta o suretle aleyhine huküm

bühtan ve iftira ve binâenaleyh bir vebal olur. Bahusus zannın

Sh:»4472

menşeyi mücerred umurı nefsiyye olduğu zaman hatâ daha büyük olur. Zannın ba'zısı ism-ü vebal olunca

da böyle bir vebal ve zarara düşmemek için ıhtıyat etmek ve hangi nevi' zandan olduğunu teemmül

edebilmek üzere onun bir çoğundan sakınmak lâzım gelir. Nehy olunan çirkinliklerden bir çoğu da böyle

zununda n neş'et eder. Gerçi zannın hepsi isim ve günâh değildir. Allaha ve mü'minlere hüsni zann gibi

vâcib olan zann da vardır. Netekim Sûrei «Nur» da «

لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا

buyurulmuş ve hadîsi Kudsîde « أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى = ben kulumun bana zannı

yanındayımdır» diye vârid olmuştur. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: «

لَا يَمُوتَنَّ اَحَدُكُمْ اِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللّٰهِ = her biriniz Allaha hüsni

zannederek ölsün» ve buyurmuştur ki: « حُسْنُ الظَّنِّ مِنَ الْاِيمَانِ » hüsni zann

iymandandır. Ameliyyatta kat'ı bulunmıyan hususatta zannî delîl ile amelin vâcib olduğu mevakı'de vardır.

Sonra maîşete müteallık hususatta olduğu gibi mübah olan zanler de vardır. Lâkin zannın bir kısmı da

haramdır. Yakîn vâcib olan ilâhiyyatta ve nübüvvâtta zann haram olduğu gibi Allaha ve ehli salâha süi

zann da haramdır. Nebiyyi ekrem sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur: «

اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَ عِرْضَهَ وَ اَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنَّ

السُّوءِ » Allah tealâ müslimden kanını ve ırzını ve kendisine sûi zannedilmesini haram kılmıştır. İşte bu

âyet de bu siyakta vârid olmuştur. Ve hepsinin değil, ba'zı zannın ismolduğu tasrih buyurulmuştur. Burada

ma'rife olarak « كَثِيرَ الظَّنِّ » denilmeyip de nekire ile mübhem olarak «

كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ » buyurulmasının nüktesinde de Keşşaf gibi ehli meânî olan müfessirîn diyorlar

ki: bunun nekire gelmesi ba'ziyyet ma'nâsını ifâde etmek ve zanların içinde tebyîn ve ta'yîn olmaksızın alel'ıtlak ictinabı vâcib olanlar bulunduğunu iş'ar eylemek içindir ki herkes hak ve bâtılı açık emâresiyle seçmeden ve iyi nazar ve teemmül etmeden zanna cür'et etmesin, Allahdan korksun. Eğer ma'rife getirilse idi zanden ictinab emri

Sh:»4473

az bir zanna değil çok olan zanna menut imiş ve ictinabı lazım gelen zann çoklukla muttasıf olan zann olup az olan zanne ruhsat var imiş gibi telakkı olunabilirdi. İctinabı vâcib olan zannı diğerinden ayıracak olan mümeyyize gelince: zâhir de bir sebebi ve sahîh emâresi bulunmıyan zann haramdır, ictinab lâzımdır. Binâenaleyh mestur bir adama hüsni zann vâcib olmasa bile sûi zannda câiz olmaz. Lâkin fisk-u fücur ile tanınan kimselere süi zann haram olmaz. Bununla beraber: ﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ tecessüs de etmeyin - ya'ni mü'minlerin eksikliklerini bulacağız, açık delîl ve emâreler elde ederek zann veya yakîn husule getireceğiz diye câsus gibi inceden inceye yoklayıp araştırmayın da zâhir olanı tutun, Allahın örttüğünü örtün.

TECESSÜS, cessten tefe'uldür. Cess aslında hastalığı sağlığı anlamak için nabz yoklamaktır ki el ile yoklamak ve haber araştırmak ma'nâlarına gelir. Tecessüs de bundan tekellüftür ki dikkat ve gayretle araştırmak demektir. Netekim câsus da bu maddedendir. Bir hadîsi şerifte şöyle vârid olmuştur: «

لَا تَتَبَّعُوا عَوْرَاتِ الْمُسْلِمِينَ فَاِنَّ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَاتِ الْمُسْلِمِينَ تَتَبَّعَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ وَ مَنْ تَتَبَّعَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحُهُ وَلَوْ فِى جَوْفِ بَيْتِه = müslimînin eksikliklerini, ayıblarını tetebbu' etmeyin, Zira her kim müslimînin ayıblarını tetebbu' ederse Allah tealâ da onun ayıbını ta'kıb eder, nihâyet evinin içinde bile onu rezîl-ü rüsvay eyler». Rivâyet olunuyor ki: Hazreti Ömer radıyallahü anh Medînede geceleyin karakol gezerdi, bir gece bir evde tegannî eden bir adamın sesini işitti, duvardan aştı içeri girdi, baktı ki yanında bir kadın bir de şarab var, ey Allahın düşmanı dedi: sen ma'sıyet yapacaksın da Allah seni muhakkak setredecek mi sandın? Adam, sen de acele etme ya emîrel'mü'minîn! dedi: ben bir ma'sıyet yaptım ise, sen üç hususta Allaha ma'sıyet yaptın: Allah tealâ « وَلَا تَجَسَّسُوا » buyurdu, sen tecessüs ettin, Allah tealâ « وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا » buyurdu, sen duvardan aştın, Allah

celleşânühü «

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَانِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰى اَهْلِهَا

» buyurdu sen benim üzerime izinsiz girdin. Bunun üzerine Hazreti Ömer, nasıl şimdi afvedersem siz de bir hayır var mı? - Ya'ni sen de beni afveyler tevbe eylermisin? - Dedi o da evet dedi, bu suretle bıraktı çıktı. ﴿وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾ ve ba'zınız ba'zınızı gıybet de etmesin -

GIYBET, bir kimsenin gıyabında hoşlanmıyacağı bir şey söylemektir. Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: «bilirmisiniz gıybet nedir? Allah ve Resulü a'lem dediler. «Kardeşini hoşlanmıyacağı bir şey ile anmandır» buyurdu. Ya söylediğim kardeşimde varsa denildi? «Eğer söylediğin onda varsa gıybet etmiş olursun, ve eğer söylediğin onda yoksa o vakıt ona bühtan etmiş olursun» buyurdu ki bunu Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Neseî ve sâire de zikretmiştir. Demek ki bundan evvelki âyette yüzüne karşı ayıblamak nehyedildiği gibi burada da gıybet nehyedilmiştir. Birgivî Tarîkati Muhammediyye de bu hadîsi naklettikten sonra der ki: gıybet, din-ü Dünya ayıblarının zikrine şâmil olur. Lâkin bizim ulemamıza göre muhatabın tanıması ve sebb tarikıyle olması da şarttır. Kazîhan fetâvâsında «bir adam kardeşinin mesavîsini ihtimam suretiyle zikrederse o gıybet olmaz. Gıybet ancak gadab suretiyle sebb kasdederek

zikrolunmaktır» diye mezkûrdur. Binâenaleyh münkeri tağyir için veya istiftâ için veya şerrinden tahzir için yâhud topal demek gibi ta'rif için olursa gıybet olmaz. Kezâlik, fıskı, zulmü açıklar bir kimse olur da onun fiskını, zulmünü anarsa yine gıybet olmaz. Lâkin başka bir aybını zikrederse gıybet olur. İbni şeyh, Enes radıyallahü anhten: Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki «

مَنْ اَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيْبَةَ لَهُ» her kim haya örtüsünü atarsa artık onun gıybeti yoktur. İbni ebiddünya, Behz ibni hakîmden, o babasından, o dedesinden:

Hazreti

Sh:»4475

Peygamber sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki «

اَتَرْعَوْنَ عَنْ ذِكْرِ الْفَاجِرِ مَتَى يَعْرِفُهُ النَّاسُ اُذْكُرُوهُ بِمَا فِيهِ يَحْذَرُهُ النَّاسُ = faciri nâs tanırken anmaktan korkacak mısınız? Onu onda olan ile anın ki nâs sakınsın». Gazâlî sebbi şart etmemiş ve ihtimama iltifat eylememiş olduğu için daha çok daraltmıştır. Sonra gıybet üç nevi'dir. Evvelkisi gıybet edip de ben gıybet etmiyorum onda olanı söylüyorum demektir. Bu, fakıyh Ebûlleysin Tenbîhte dediği gibi kat'î haramı halâl saymak olduğu için küfürdür. İkincisi gıybet edip

gıybeti mügtâba bâliğ olmaktır, bu ma'sıyettir, halâllaşmadıkça tevbe de tamam olmaz, çünkü ezâ eylemiş kul hakkı teallûk etmiştir. İbni ebiddünya ve Taberanînin Câbirden tahric eyledikleri şu hadîsin mahmili de budur: gıybet zinâdan eşeddir, buyurulmuş, nasıl olur denilmiş, aleyhissalâtü vesselâm buyurmuş ki: racül zinâ eder sonra tevbe eder Allah mağfiret buyurur, gıybet eden ise sahibi mağfiret etmedikçe mağfiret olunmaz. Üçüncüsü, sahibine bâliğ olmaz. Bu hem kendisine ve hem gıybet ettiği kimseye istiğfar ederek tevbe eylemekle afvolunabilir. Ba'zıları mutlaka istihlâle muhtacdır demişler, ba'zıları da mutlaka tevbe ve istiğfar kâfîdir demişlerdir اهـ.

﴿اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا﴾ Hiç biriniz kardeşinin ölü olarak etini yemesini sever mi? - Gıybetin tab'an ve aklen ve şer'an şenâatini ve çirkinliğini tasvirdir. Gıybet edilen kimse gâib olup söylenen söze şuuru bulunmamak ve o lâhzada müdafea edecek vaz'ıyyette olmamak hasebiyle bir ölü hem de kardeş olan bir ölü ve o vazıyyette onun kötülüğünü söyliyerek gıybet ile haysiyyetine saldırmak bir ölünün etlerini parçalayıp yemek ve bâhusus

o saldıranın zu'münce de fena ve binaenaleyh kurtlu bir cîfe halinde bulunan o etleri hırs-ü iştiha ile seve seve yemek kabîlinden bir canavarlık olmak üzere tasvir buyuruluyor ki ifâdedeki müteaddid mubalâgalar da dikkatten kaçmıyacak kadar bârizdir: bir taraftan takrîre, bir taraftan da inkâra muhtemil olan istifham, son derece iğrenç bir şey'e mahabbet ile alâka, fi'li istiğrak ile ehade isnad, hem sâde insan eti ile değil, kardeş eti yemekle, hem de sağ değil, ölü, ciyfe halinde yemekle temsîl olunuyor, Ve insanın namus ve haysiyyeti eti ve kanı gibi ve belki daha mühim olduğuna işâret buyuruluyor. Demek ki gıybet böyle sefîl bir canavarlık, gıybet eden öyle alçak bir canavar mesâbesindedir. Ve işte gıybetin ta'rifinde ulemai Hanefiyyenin gösterdikleri gadab ve sebb tarikıyle olması kaydi de bu temsîlin mazmunundan müstebân olmaktadır. Çünkü etini yemek hissi düşmanlık ve gadab şiârıdır. Sahib Keşşaf gibi Ebüssüud ve daha ba'zıları istifhamı takrirî gibi göstermiş görünüyorlar. Buna göre ma'nâ şu olur: biriniz kardeşinin ölü olarak etini yemeği sevecek öyle mi? Lâkin biz Fahri Razînin dediği gibi inkârî olmasında ısrar etmek istiyoruz. Onun için şu ma'nayı gösteriyoruz: hiç biriniz kardeşinin ölü olarak etini yemeği sever mi? Elbette sevmez değil mi? ﴿فَكَرِهْتُمُوهُ﴾ demek ki ondan: o eti yemekten tiksindiniz - çünkü fıtrat bundan tiksinmeyi ıktiza eder. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ öyle ise yapmayın ve Allaha korunun - burada vâvı atıf, bir ma'tufı aleyhin hazfine delâlet eder. « فَلَا تَفْعَلُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ » demektir. Ya'ni mademki onu yemekten tiksindiniz o halde gıybeti etmeyin de Allahın ictinab emrettiğinden sakınarak ve

yaptıklarınıza nedâmetle tevbe ederek vikayesine girin korunun

﴿اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ﴾ çünkü Allah rahîm ve tevvabdır - tevbeyi kabulde ve rahmetini ifâzada çok beliğdir.

Sh:»4477

TEVVAB ismi şerifi tevbesi pek çok ma'nâsına mübâlegalı ismi fâıl olup delâlet eylediği mübâlegada üç vecih vardır: - 1) Kendisine tevbe ve rücu' eden kulları çok demektir. - 2) öyle çok tevbe kabul eder ki tevbe ile her günahı afvedebilir. Hiç bir günahkârın tevbe ile afvolunamıyacak bir gûnahı farzolunamaz. Çünkü en büyük günah şirktir. Tevbe ve iyman ile Allah onu da afveder « لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ » tevbe etmiyenler hakkındadır. - 3) Tevbeyi kabulde çok beliğdir. Öyle ki tevbe eden bir günahkârı hiç günah yapmamış gibi afv-ü rahmetiyle bahtiyar eder. Böyle tevbeyi kabul, rahmeti eseri olduğu gibi gıybetten, kötü zanden, kötü ahlaktan nehyi de rahmeti eseridir. Rivâyet olunur ki Selmani Farisî Sahabeden iki zata hizmet eder, yemeklerini yapardı, bir gün işinden uyuya kalmıştı, bunun üzerine bir katık istemek için onu Peygambere gönderdiler, Peygamberin yemeğine de Üsâme bakıyordu, yanımda bir şey yok dedi, Selman da gidib haber verdi. O iki zat aralarında Selman hakkında «biz onu taşkın bir kuyuya göndersek suyu

çekilir» demişlerdi, sonra bu iki zat Resulullahın huzuruna vardıklarında Resulullah «neye ben sizin ağızlarınızda et yeşilliği görüyorum?» buyurdu, et yemedik dediler, «her halde siz gıybet etmişiniz» buyurdu ki bu âyet nâzil olmuştu.

Bu suretle mü'minlerin uhuvveti ve mekârimi ahlâk ile tehzibleri tahrir olunduktan sonra hıtab bütün insanlara ta'mim olunarak buyuruluyor ki:

13. ﴿يَـآ اَيُّهَـا النَّـاسُ﴾ ey insanlar ﴿اِنَّـا خَلَقْنَـاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى﴾ haberiniz olsun ki biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık - Âdem ve Havvâdan yâhud her birinizi bir ana ile bir babadan yarattık, ya'ni bu cihetle hepiniz müsavîsiniz, biribirinize karşı öğünmeğe veya şu kavim bu kavim diye tahkır etmeğe hak yoktur. Bu haysiyyetle bir insanlık uhuvveti vardır ki o bile öyle suhriyyete ve biribirinin

etini yercesine gıybete mani' olmak lâzım gelir. ﴿وَجَعَلْنَـاكُمْ شُعُوبًـا وَقَبَـآئِلَ﴾ ve sizi

Şa'blar ve kabîleler yaptık ki ﴿لِتَعَارَفُوا﴾ tanışasınız - ya'ni soylarınız, atalarınızla tefahur için değil biribirinizi soyu sopu ile tanıyarak ona göre yardımlaşasınız.

ŞUÛB, şa'bın cem'ı, KABÂİL, kabîlenin cem'ıdır. Arablar, cem'ıyyet taksîmatını insan bedeninin hılkatini esas ittihaz ederek yapmışlardır. Şöyle ki: insanın kafa tasını teşkil eden baş kemiklerinden her birine kabîle ve mecmuuna kabâil denir ve bu baş kemiklerinin biribirine kavuşup bitiştiği eke de şa'b ıtlak edilir. Bir babanın sulbünden müteşa'ıb olan kesretli bir cemaate bundan me'hûz olarak kabile denildiği gibi müteaddid kabîleleri câmi' olan ve hey'eti mecmuası bir asla mensub bulunan büyük cem'iyyete de re's ve şa'b tesmiye olunur. Bu suretle bir asla mensub olan cem'ıyyetlerin hepsinin başı ve büyüğü olan cem'ıyyet şa'bdır ki kabîleleri ihtiva eyler. Kabîle amâreleri ıhtiva eyler ki sadır, ya'ni göğüs mesâbesindedir. Amâre batınları ıhtiva eyler ki türkçemizde göbek ta'birine benzer. Batın fahızleri ıhtiva eder, fahız da fasîleleri ıhtiva eyler, mecmuu altı tabaka eder. Ba'zıları fasîleden sonra yedinci olarak aşîreti saymışlardır. Meselâ: Huzeyme bir şa'b, Kinâne bir kabîle, Kureyş bir amâre Kusayy bir batın, Hâşim bir fahız, Abbas bir fasîledir. Maamafih ba'zı müfessirîn burada kabail, Arab batınlarına, şuûb da Acem, ya'ni Arabın gayrı akvam batınlarına işâret olduğuna söylemişlerdir. Hasılı bir erkekle bir dişiden yaradılıp da şuûb ve kabâile ayrılış darılıp darılıp dağılmak ve döğüşmek, söğüşmek için değil, tanışıp yardımlaşarak sevişmek ve güzel

ahlâkları tatbık ederek daha büyük daha güzel cem'ıyyetler husule getirip korunmak içindir.

﴿اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ﴾ Zira muhakkak ki Allah

Sh:»4479

ındinde en i'tibarlınız en takvâlınızdır - nefislerin kemâlâtının ve şahısların merâtib ve derecatının bütün

medarı takvâdır. Şu, bu zatın nesebinden veya fulân kavmin soyundan olmak değildir. «

فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ» dir. Allah yanında yüksek

derecelere nâil olmak istiyenler takvaya sarılmalıdırlar.

ETKA, takvâdan ismi tafdıldir. Yukarılarda da geçtiği üzere takvâ lügatte vikayedendir. Vikaye, fertı

sıyânet ya'ni gayet iyi korunup sakınmaktır. Aslı, vakyadır. « و ا و » ı tüklân ve tücah gibi « تـا » ya, « يـا »

sı da bakvâ gibi « و ا و » a kalbedilmiştir ki nefsi korkulacak şeylerden vikayeye koyup korumak, ta'biri

âharle sipere girip korunmak demektir. Lügatte hakikati budur. Sonra Ba'zan korkuya takvâ ve takvâya

korku ta'bir olunur. Şerîatte iki ma'nâda kullanılır: birisi geniş olan amm ma'nâsıdır ki sonunda Âhırette

muzırr olandan sakınıp korunmak demektir. Bunun ziyadeyi ve noksanı kabul eden geniş bir sahası vardır

ki en aşağısı Cehennemde muhalled kılan şirkten sakınmaktır. En yükseği de sirrini haktan işgal edebilecek her hususta temiz tutarak bütün mevcudiyyetiyle hakka tebettüldür. Bütün ma'nâsıyle Allahın vikayesine duhuldür ki « اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِه » kavlinde murad olan hakikî takva budur. Bir de şeri'de müteâref olan hass ma'nâsı vardır ki mutlak olarak takvâ denildiği ve karîne bulunmadığı zaman murad bu olur: nefsi ukubete müstehıkk kılacak gerek fiıl ve gerek terk her hangi bir günahtan korumaktır. « اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ » mucebince bunda kebâirden ictinab bil'ittifak lâzımdır. Sagâirden ictinab hakkında söz edilmiştir. Tirmizi ve sâirenin rivâyet ettiği bir hadîsi şerifte: « لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَالَا بَاْسَ بِهِ حَذَرًا عَمَّا بِهِ بَاْسٌ = kul be's olan şeyden sakınmak için lâbe'sebih olanı terk etmedikçe müttekılerden olmaz» buyurulmuş olması hasebiyle haram şübhesi bulunan halâllardan, ya'ni kerâheti tahrimiyye ile mekruh olanlardan dahi ictinab lâzımdır.

Sh:»4480

Râgıb der ki: şer'in teârüfünde takvâ: nefsi isimden hıfzetmektir, bu ise haramı terk ile olur, bu da mubahatı

terk ile tamam olur. Çünkü rîvâyet olunan « اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ » hadîsi mucebince korunun kenarında otlıyan, içine düşebilir اهـ. Buharî, Müslim ve sâirede tahric olunduğu üzere Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: halâl belli, haram da bellidir, ya'ni şer'an beyan olunmuştur. Fakat bu ikisi arasında ikisine de benziyebilen şübheli şeyler vardır ki nâsın çoğu onları bilmez. Binaenaleyh şübühattan korunan kimse dinini ve ırzını temiz tutmuş olur. Şubuhata düşen ise harama da düşer, netekim koru kenarında güden çobanın koruya düşmesi pek melhuzdur. Haberiniz olsun ki her melikin bir korusu vardır, Allahın korusu da mehârimidir. Haberiniz olsun ki cesedde bir et parçası vardır o iyi olursa cesedin hepsi iyi olur. O bozuk olursa cesedin hepsi bozuk olur. Biliniz ki o kalbdir. Birgivî bu hadîsi naklettikten sonra der ki: lügavî ma'nâ şeri'de mümkin olduğu kadar mer'ıydır. Fartı sıyanet ma'nâsı ise sagair ve şübühattan dahi korunmayı ıktıza eder. Lâkin bu zamanda şübühatın hepsinden ıhtıraz mümkin değildir. Onun için harama karib olan şübhelerden maadası hâric olur. Çünkü tâat bikaderittâkadır. O halde takvânın tehakkukunda her bir haramdan bir de keraheti tahrimiyye ile mekruh olanlardan ictinab lüzumu teayyün eder اهـ. Bu iyzahda takvanın yukarılarda zikredilmiş olan üç mertebesine de işaret edilmiş oldu, bunlar gösteriyor ki takvalı olabilmek için korunulması lâzım gelen günahları, tehlikeleri bilmek lâzım gelecek, ılm olmadan takva olamıyacaktır. Bu ise « اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا » mazmununa işâret olur. Bu cihetle takvâ

lâzımı olan havf-ü haşyet ile tefsir edilecek olursa en takvâlı demek Allahdan en çok korkan ma'nâsını da ifâde eder. Bu suretle bu âyet, ya'ni bu âyette işbu « اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ » düsturu bu sûrenin bir gayesi

Sh:»4481

olarak mülâhaza olunmak ıktiza edecektir. Başta « وَاتَّقُوا اللّٰهَ » ve « اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى » buyurulması da bunu anlatır.

Bir hadîsi şerifte buyurulmuştur « مَنْ سَرَّهُ اَنْ يَكُونَ اَكْرَمَ النَّاسَ فَلْيَتَّقِ اللّٰهَ = her kimi nâsın en mükerremi olmak mesrur ederse Allaha takvâlı olsun», diğer bir hadîsi şerifte de aleyhıssalâtü vesselâm buyurmuştur: ey nâs! insanlar iki adamdan ıbarettir: biri mü'min, tekıy, Allah yanında kerîm, biri de fâcir, şekıy, Allah yanında hakır. İbni Abbastan da şöyle merviydir: Dünyanın keremi zenginlik, Âhıretin keremi takvâdır.

﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ şübhe yok ki Allah alîmdir habîrdir - sizi ve her yaptığınızı bilir ve ahvalinizin iç yüzünden de haberdardır. Hanginiz etka olduğunu o bilir « هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ».

Şimdi müsliman olup da henüz iymanın bu yüksek zevkıne irecek kadar terbiye almamış olanlara bu tehzibi vermek ve hakka ihtimam ile ta'lim ve terbiye sadedinde lemz-ü gıybet hukmü câri olmıyacağını anlatmak üzere buyuruluyor ki: 14. ﴿قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاؕ﴾ o a'râbîler « اٰمَنَّا » dediler - Medîne civarında Beni Esed ibni huzeyme kabîlesi ganimet hevesiyle müslimanlığa girmişlerdi, rivâyet olunduğuna göre bir kıtlık senesi Medîneye gelmişler ve iki kelimei şehadeti ızhar eylemişlerdi. Peygambere karşı: biz Benû fülân, Benû fülân gibi sana kıtâl yapmadık, eskal ve ıyal ile geldik diyorlar, sadaka gözetiyorlardı ve yaptıklarını Peygambere mennetmek istiyorlardı bu nâzil oldu ﴿قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا﴾ de ki: siz iyman etmediniz. - Çünkü iyman yalnız dil ile ıkrardan ıbâret değil, yürekten sevgi ile vüsuk ve ıtmi'nana mukarin tasdık olmak lâzımdır. Bu ise anlatılacağı vechile henüz hasıl olmadı, yoksa müsliman olduk diye Peygamberi minnetdar etmeğe kalkışılmazdı ﴿وَلٰكِنْ قُولُوٓا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيمَانُ فِى قُلُوبِكُمْؕ﴾ ve lâkin

henüz iyman kalblerinize girmemiş olduğu halde islâma geldik deyin - ya'ni müslimanlığa ıkrar verdik, silme girdik deyin, böyle derseniz yalan söylememiş olursunuz. Çünkü harbin zıddı olan silme duhul ve inkıyad ma'nâsına islâm muharebeyi terkedip de zâhirde ıkrar vermekle hasıl olabilir. Halbuki kalbde sağlam tasdık olmadan iyman ettik demek yalan olur. Burada sözün gelişi « اٰمَنَّا » demeyin ve lâkin « اَسْلَمْنَا » deyin, yâhud «siz iyman etmediniz ve lâkin islâma girdiniz» denilmekti. Lâkin birincisi iymanı söylemekten sarih nehiy şeklinde olacağı, ikincisi de şer'an ı'tibarının şartı olan iyman, maksud olduğu halde islâmlarına cezm ifade edeceği için bunlardan ihtiraz olmak üzere nazmın üslûbu bu nâzük şekle ifrağ edilmiştir. Fahruddini Râzî burada «mü'min ile müslim Ehli sünnete göre birdir. Nasıl olup da burada bu fark anlaşılabiliyor diye sorarak buna şöyle bir cevab verir: âmm ile hâssın farkı vardır. İyman ancak kalb ile hasıl olur. Ba'zan onunla beraber lisan ile de olur. İslâm ise eamdır, lâkin hâss suretinde amm ile hass müttehıd bulunur. اهـ. Râgıb da Müfredatında şöyle der: islâm, şeri'de, iki kısımdır. Birisi iymanın dunundadır ki bu, lisan ile ı'tiraftır. Bununla dem sıyanet olunur. Beraberinde i'tikad gerek olsun gerek olmasın «

«قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۗ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُوْلُوْٓا اَسْلَمْنَا

âyetinde bu ma'nâ kasdolunmuştur. Birisi de iymanın fevkındadır ki bunda lisanen ı'tiraf ile beraber hem kalben ı'tikad, hem vefa hem de Allah tealâya bütün kaza ve kaderinde teslimiyyet vardır. Netekim İbrâhim

aleyhisselâm hakkında « اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهٗٓ اَسْلِمْۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ » buyurulması böyledir. Kezalik « تَوَفَّنِى مُسْلِمًا » kavli ve « اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُۗ » kavli bu ma'nâyadır. Beni rızâna teslim olan kullarından kıl demektir. Şeytanın kaydinden sâlim kıl ma'nâsına olmak da caizdir. İlh... İmamı A'zama mensub Fıkhi ekberde de şöyle mezkûrdur: iyman, ıkrar ve tasdıktir, islâm Allah tealânın emirlerine teslim ve inkıyaddır. Binaenaleyh

Sh:»4483

iyman ile islâm arasında lügat tarikından fark vardır. Ve lâkin hukmi şeri'de islâmsız iyman, iymansız islâm olmaz: Bu ikisi zâhr ile bâtın: yüz ile astar gibidir. Dinde iyman ve islâm ve şeriatin hepsine birden vakı' olan isimdir اهـ. Demek olur ki yukarılarda « اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُۗ » âyetinde ve daha ba'zı yerlerde geçtiği üzere islâm kelimesi lügatte maddei asliyyesi olan silm-ü selâmet ve hemzesinin dühul ve tadiye ve diğer ma'nâlarına nazaran silm-ü müsalemete girmek veya koymak, selâmete çıkarmak, sâlim olmak veya sâlim kılmak: ıhlâs ve teslîmiyyet ve inkıyad gibi bir kaç ma'nâya gelebildiği cihetle islâm ile iymanın mefhumlarında lügat noktai nazarından muhtelif farklar bulunduğundan

şeri' daha ziyade bunların ikisinin birlikte ictima' ve tehakkuku haysiyyetlerine i'tibar etmiş olmakla beraber lügavî mefhumları da az çok nazardan ıskat etmemiş bulunmasına mebnî isti'mali şer'îde üç ma'nâ hasıl olmuştur.

Birincisi: biri diğerinin şartı olmak, biri zâhir, biri bâtın noktai nazarından asıl bulunmak gibi bir mefhum farkıyle beraber tehakkukta müsavî, i'tibarda mütelâzim olmalarıdır. Meselâ iymanda islâmın hem bâtında ıhlâs mefhumu hem zâhirde teslim mefhumu şart olduğu gibi islâmda da iyman bir medlûl olmak üzere şarttır. Bundan dolayıdır ki sûrei «Nisâ» da «

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا = size selâm veya silm veren kimseye mü'min değilsin demeyin» buyurulmuş ve bu sebeble mü'min ve müslim hakikatde bir addedilmiştir. Buna ma'nâyı ma'rufiyle islâm demek muvafık olur.

İkincisi: islâm iymandan eamm ve onun bir mukaddimesi olmak üzere iymanın dununda bir ıkrar ve iyman, islâmın bir gâyesi olmak üzere fevkında bir medlûl ifade etmesidir ki bu âyet bu ma'nâ üzere varid olmuş ve Râzî yalnız bu farkı kayd eylemiştir. Bunu hakikî ve halîs müslimanlık mukabilinde resmî müslimanlık diye de ifade

edebiliriz. Bu henüz müslimanlık değil, müslimanlığa bir giriştir. Burada ıhtar olunuşu da bilhassa bu nükte içindir. Ve onun için « وَلٰكِنْ اَسْلَمْتُمْ » diye tasdık buyurulmamış « قُولُوٓا اَسْلَمْنَا » diye lügavî noktai nazardan ıhtar yapılmıştır, bir de «sadikune» tekabül ettirilmiştir.

Üçüncüsü: iymandan ehass ve onun bir kemali, bir gayesi olmak üzere favkında olan islâmdır ki « بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » buyurulduğu üzere ihsan mertebesini dahi mütetezammın bulunan ve « اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ » hakikatinin müfadi olan ve « اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ ۟ » hıtabiyle de burada işaret ve tergib buyurulan ma'nâdır. Bu ma'nâya sevk olunmak üzere buyuruluyor ki:

﴿وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ ve eğer Allaha ve Resulüne itâat ederseniz - ya'ni zâhiren şehadet ile ıkrar verildiği gibi kalben de ıhlâs ile iymana terakkı edip mü'mini kâmil ve müslimi sadık olmak üzere mucebince amel ederek Allah ve Resulünün emirlerini seve seve icra ederseniz ﴿لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا ۟﴾ Allah size amellerinizden hiç birini eksik olarak

ödemez - değerinden eksik ecr ile karşılamaz ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ﴾ çünkü Allah gafurdur -itâat edenlerin kusurunu mağfiret eyler ﴿رَحِيمٌ﴾ rahîmdir. - Rahmetinden fadlıyle ecir verir. Mü'min nasıl olur denilirse: 15. ﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ﴾ mü'minler ancak ﴿الَّذِينَ﴾ o kimselerdir ki ﴿اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ﴾ Allah ve Resulüne iyman etmişlerdir - ya'ni dilleriyle ıkrar verdikleri gibi kalbleriyle de sağlam inanmışlardır. ﴿ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾ Sonra da işkillenmemiş, şübheye düşmemişlerdir. - Demek ki iyman etmek için ibtida kalbden şübheyi atmak şart olduğu gibi ileride bekası için de şübheden âzade olmak şarttır. Onlar sonradan da şübheye

Sh:»4485

düşmemişlerdir. ﴿وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Mallarıyle canlarıyle Allah yolunda mücahede etmekte, ya'ni Allaha itâat yolunda her türlü zahmet ve meşakkate göğüs germektedirler - emval ve enfüs ile mücahede malî ve bedenî her türlü ıbadata şamildir. ﴿اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ Ve işte onlar sadıklardır. - İyman iddiasında sadık, verdikleri ıkrara kalbleriyle ve fıilleriyle sadakat etmiş halîs müslimanlardır. 16. ﴿قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ﴾ De ki: Allaha dininizi öğretiyor musunuz? - ya'ni, Allaha

diyanetinizi, dindarlığınızı haber verip bildirmekmi istiyorsunuz ki biz iyman ettik diyorsunuz? Halbuki

﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ dir. - Bu âyet o A'râbîleri tevbıhtir. 17.

﴿يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا ۗ﴾ müsliman olduklarını sana karşı mennediyorlar - sana bir minnet sayıyorlar, başına kakıyorlar, seni minnetdar etmek istiyorlar.

MİNNET, o ni'mettir ki onu veren verdiği kimseden hiç bir sevab istemez, yalnız onun ihtiyacını kesmek ister ki bu ebedî şükre değer büyük bir ni'met olur. Veren hiç bir karşılık beklemediği ve hiç bir şey yapmamış gibi kesip attığı için alan kimse ebeden minnetdar kalır. Öyle ni'met cana minnet kesilir. İşte fi'len böyle bir nı'met ile minnetdar etmeğe menn denildiği gibi onu hisaba alıp söylemeğe, ya'ni başa kakmağa da menn etmek, minnet saymak denilir. İkisi de kesmek ma'nâsına « من » den me'huzdur. İn'am fi'li ihtiyacı keser, söylemek de ni'meti keser ve şükrün kesilmesini ıktiza eyler. Lâkin Râgıb, bu menn-ü minnetin evzandan olan batman ma'nâsına « من » den me'huz olduğuna kail olarak der ki: minnet ni'meti

sekîle demektir. Ve bu iki vechile söylenir: birisi fı'l ile olur. Fülân Fülâna menn etti denir ki ni'met ile

ağırlaştırdı, ya'ni çok ni'met verdi demektir. «

﴿لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾. ﴿فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ﴾. وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى﴾. ﴿يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ﴾. ﴿نُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ﴾ » hep bu ma'nâyadır. Hakîkatte bu ancak Allah tealâdan olur. İkincisi de söz ile olur,

o ağırlık lâf ile verilir ki insanlar arasında bu çirkin sayılır. Meğer ki küfranı ni'met halinde ola, ve çirkin

olduğu için « اَلْمِنَّةُ تَهْدِمُ الْصَنِيعَةَ = minnet iyiliği yıkar» denilmiştir. Küfran halinde

söylenmesi iyi düşeceğinden dolayı da « اِذَا كُفِرَتِ النِّعْمَةُ حَسُنَتِ الْمِنَّةُ = ni'met

nankörlükle karşılanınca minnet güzelleşir» denilmiştir: «

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُواْ قُلْ لَاتَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ» kavli

ilâhîsinde onlardan olan minnet kavl ile, Allahdan onlara olan minnet de fı'l iledir ki onlara hidayetidir

اهـ. «Râgıbın bu son sözü câyi nazardır. Burada Allah tealânın onlara menni hidâyet ni'metine karşı

küfran halinde hasen olan kavlen ıhtar ma'nasında olmalıdır. Zira fı'l ile minnet ve hidâyette inzar ma'nâsı

yoktur. Halbuki bu menni ilâhî nehiyden sonra bir inzar siyakındadır.

﴿قُلْ لَاتَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ﴾ de ki islâmınızı bana minnet saymayın: benim başıma

kakmayın ﴿بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ﴾ belki Allah size menn eder. - Ya'ni menn sizin hakkınız değil, bil'akis Allahın hakkıdır. Siz müsliman olduk diye başa kakarsanız doğrusu Allah size minnetinin ağırlığını yükletir, ni'metini başınıza kakar. ﴿اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ﴾ çünkü sizi iymana hidâyet buyurmuştur ﴿اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer sadık iseniz - ya'ni « اٰمَنَّاَ » demekte doğru iseniz dediğiniz gibi hakıkaten mü'min, sâdık müsliman iseniz, iyman çok büyük bir ni'met, buna hidâyet Allahdan bir minnet olduğu için siz buna şükretmeyip

Sh:»4487

de onu Peygamberin başına kakarsanız Allah tealâ bu hidayete karşı küfranınızdan dolayı sizin başınıza kakar, hıtabı ıtabının ağırlığı altında ezer, ni'metini keser. 18.

﴿اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ haberiniz olsun ki Allah Göklerin ve Yerin gaybını bilir -binaenaleyh sizin içiniz dışınız onun ma'lûmudur. İslâmınız da sâdık olup olmadığınızı, kalblerinizde iyman ve sadâkat bulunup bulunmadığını, niyyetlerinizden neler geçirdiğinizi ve geçireceğinizi temamen bildiği gibi âlemde Göklerde ve Yerde neler olacağını ve sizlerin nelerle karşılaşacağınızı da bilir. ﴿وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ ve Allah bütün amellerinize

basîrdir - her ne yaparsanız hepsini görür, hiç birini kaçırmaz. Binaenaleyh siz de içinizi dışınızı düzelterek

ona göre korunup ona göre çalışınız.